

IWONA MAJCHRZAK

MARZENA RYDZEWSKA-WŁODARCZYK

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny

**POSTAWY ETYCZNE PRZEDSIĘBIORCÓW W ZAKRESIE
PRZESTRZEGANIA PRAWA BILANSOWEGO I PODATKOWEGO
WYNIKI BADAŃ**

Wprowadzenie

Prowadzenie działalności gospodarczej wymaga podejmowania różnych decyzji i działań zmierzających do osiągnięcia założonych celów. Chęć ich realizacji niejednokrotnie prowadzi do zachowań nieetycznych, w tym do nadużyć i oszustw. Zachowania nieetyczne powinny być identyfikowane i odpowiednio wcześniej eliminowane.

Najogólniej etykę można zdefiniować jako „ogół ocen i norm moralnych przyjętych w danej epoce i zbiorowości społecznej”¹. Etyczna postawa przy prowadzeniu działalności gospodarczej jest postępowaniem zgodnym z prawem, uczciwym i odpowiedzialnym. Od etycznej postawy osób prowadzących działalność gospodarczą zależy bezpieczeństwo gospodarowania. Powoduje to uruchamianie przez państwo różnych instrumentów i wdrażanie zasad, które odwołują się do:

- osobistego poczucia odpowiedzialności za przedsięwzięte działania,
- świadomości społecznych konsekwencji podejmowanych decyzji gospodarczych,
- potrzeby uczciwego prowadzenia działań biznesowych.

¹ *Słownik języka polskiego*, PWN, <http://sjp.pwn.pl>.

Definicje nadużycia i oszustwa można znaleźć nie tylko w literaturze przedmiotu, ale i w przepisach prawnych, w tym w kodeksie karnym, kodeksie karnym skarbowym, ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych i ustawie o rachunkowości. Na przykład nadużycie jest określane jako działanie osoby, która będąc zobowiązana na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, dopuszcza się nadużycia udzielonych jej uprawnień lub niedopełnienia ciążącego na niej obowiązku, przez co wyrządza znaczną szkodę majątkową oraz działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej².

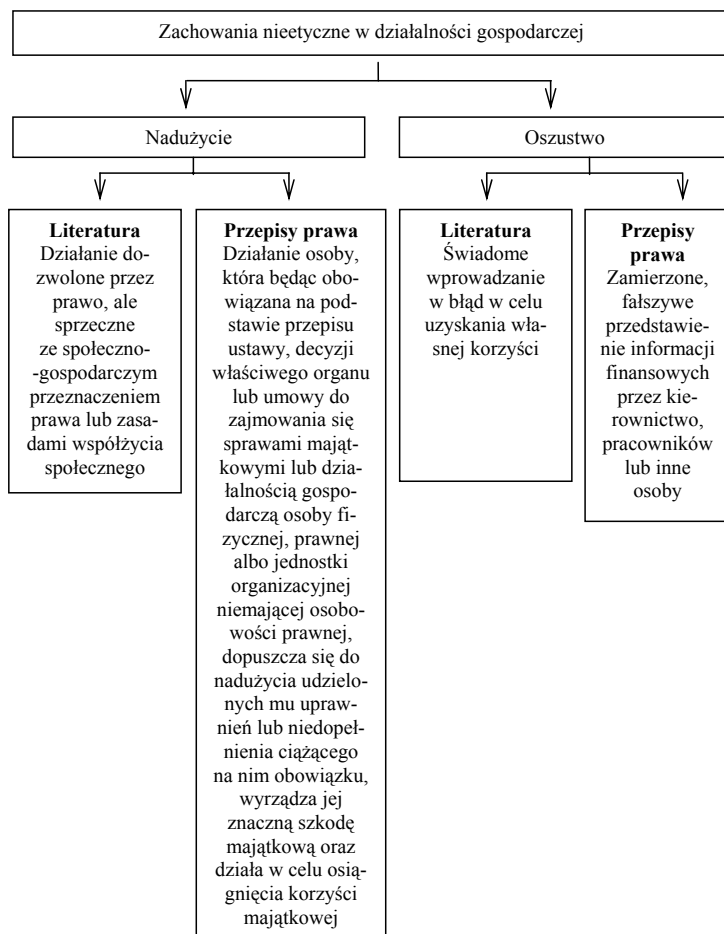
Oszustwo jest natomiast definiowane jako działanie zamierzone, nielegalne oraz niezgodne z prawem i normami etycznymi. Ma ono na celu uzyskanie przez osobę działającą niezgodnie z prawem nienależnych korzyści ekonomicznych za pomocą kłamstwa, działań specjalnie w tym celu podjętych lub wskutek zaniechania³. Konsekwencją oszustw popełnianych przez jedną stronę są straty ponoszone przez inną stronę lub strony transakcji. Stroną poszkodowaną w wypadku oszustw podatkowych jest zwykle państwo. Oszustwa te można podzielić na kilka kategorii, wśród nich ważną grupę stanowią działania zmierzające do ukrywania obrotu lub dochodu. Mogą one przybrać formę⁴:

- zatajenia przedmiotu opodatkowania,
- fałszywego kwalifikowania przychodów i kosztów podatkowych lub innych kategorii ekonomicznych wpływających na podstawę opodatkowania,
- podejmowania nielegalnych działań wpływających na wartość majątku przedsiębiorstwa lub przedsiębiorcy.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, DzU 1997, nr 88, poz. 553, ze zm., art. 296.

³ Por. *Zarządzanie ryzykiem oszustwa w działalności gospodarczej – przewodnik praktyczny*, Skróc opracowania Institute of Auditors, The American Institute of Certified Public Accountants, Association of Certified Fraud Examiners, „Rachunkowość” 2009, nr 4, dodatek, s. 1; K. Sawicki, *Problem ustalenia i kwalifikacji nieprawidłowości występujących w rachunkowości finansowej jednostek gospodarczych*, w: *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziu-kiewicz, Szczecin 2007, s. 246.

⁴ Por. K. Schneider, *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, PWE, Warszawa 2007, s. 125; M. Karczmarek, *Techniki oszustw księgowych*, w: *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziu-kiewicz, Szczecin 2007, s. 122–123.

Rys. 1. Struktura nieetycznych zachowań w działalności gospodarczej

Źródło: opracowanie na podstawie: *Słownik...*; *Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej nr 240*, w: *Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej 2005*, SKwP, KIBR, Warszawa 2005, s. 289; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., *op.cit.*, art. 296.

Warto nadmienić, że oszustwa podatkowe są zaliczane do katalogu przestępstw gospodarczych. Oprócz unikania opodatkowania i uchylania się od opodatkowania do oszustw podatkowych zalicza się również⁵:

- podanie nieprawdy lub zatajenie prawdy w deklaracji lub oświadczeniu podatkowym,

⁵ Por. Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, DzU 2007, nr 111, poz. 765, art. 54, 56, 57, 76.

- wyłudzenie zwrotu podatku,
- uporczywe uchylanie się od płacenia podatku.

Strukturę nieetycznych zachowań przedsiębiorców przedstawia rysunek 1.

Z uwagi na fakt, iż w praktyce nieetyczne postawy są często wykorzystywane do osiągnięcia założonych korzyści, celem niniejszego artykułu jest próba oceny postaw etycznych w prowadzeniu działalności gospodarczej oraz skłonności do popełniania oszustw i nadużyć gospodarczych.

1. Informacje dotyczące badanej populacji

W celu oceny postaw etycznych przedsiębiorców oraz ich skłonności do oszustw dokonywanych przy prowadzeniu działalności gospodarczej w 215 małych i średnich przedsiębiorstwach w województwie zachodniopomorskim (183 respondentów) i lubuskim (32 respondentów) została przeprowadzona ankieta badawcza. Badania zrealizowano przy pomocy studentów studiów niestacjonarnych oraz słuchaczy studiów podyplomowych prowadzących samodzielnie lub planujących rozpocząć działalność gospodarczą oraz pracujących w małych lub średnich przedsiębiorstwach. Wykorzystany do badań kwestionariusz ankiety zawierał 17 pytań dotyczących:

- a) ogólnych informacji o badanym podmiocie, w tym formie opodatkowania i sposobie prowadzenia ksiąg podatkowych;
- b) znajomości oraz rozumienia istoty etyki;
- c) skłonności respondentów do nieetycznych zachowań, w tym przyczyn dopuszczania się oszustw i/lub nadużyć gospodarczych.

Zawarte w ankiecie pytania miały głównie charakter zamknięty. Pytania otwarte dotyczyły określenia pojęcia etyki zawodowej, wskazania korzyści płynących z etycznego postępowania oraz opinii na temat czynników, które zdaniem respondentów mogłyby się przyczynić do wzrostu zachowań etycznych przedsiębiorców.

Kwestionariusz ankiety wykorzystany w przeprowadzonych badaniach zawiera załącznik 1.

Strukturę przedsiębiorców podlegających badaniu przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Struktura respondentów

Przedsiębiorcy	Liczba respondentów	Płeć kobieta/mężczyzna
Prowadzący działalność, w tym:	163	96/67
w zakresie księgowości	45	40/5
Zamierzający prowadzić działalność, w tym:	40	25/15
w zakresie księgowości	24	23/1
Prowadzący działalność w przeszłości, w tym:	12	0/12
w zakresie księgowości	0	0/0
Razem	215	121/94

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Spośród respondentów prowadzących działalność gospodarczą w przeszłości:

- 6% prowadziło ją dłużej niż 5 lat,
- 23% dłużej niż 3 lata, ale krócej niż 5 lat,
- 71% prowadziło działalność krócej niż 3 lata.

Przeprowadzone badania wykazały, iż w większości przypadków prowadzone przez przedsiębiorców księgi podatkowe miały formę podatkowej księgi przychodów i rozchodów (49% respondentów) i ewidencji przychodów (17% respondentów), natomiast 34% respondentów prowadziło księgi rachunkowe.

2. Wyniki badań

Analiza wyników badań dotyczących znajomości i rozumienia przez przedsiębiorców istoty etyki wykazała, iż ankietowani w większości właściwie rozumieją te kategorie. Najczęściej badani wskazywali, że etyka jest działaniem uczciwym, legalnym, zgodnym z sumieniem oraz z obowiązującym prawem.

Według ankietowanych postępowanie etyczne przynosi niewymierne korzyści, do których można zaliczyć:

- czyste i spokojne sumienie,
- szacunek dla samego siebie,

- poczucie uczciwego i zgodnego z prawem prowadzenia działalności i uczciwie zarobionych pieniędzy,
- mniejszą obawę przed karą nałożoną przez organa kontrolne.

Ankietowani odpowiadali również na pytanie dotyczące ich postępowania w prowadzeniu działalności gospodarczej. Ponad 77% badanych określiło siebie jako osoby uczciwe i postępujące zgodnie z obowiązującym prawem.

Na pytanie dotyczące akceptowania przez przedsiębiorcę nieetycznego zachowania swoich podwładnych 99% ankietowanych udzieliło odpowiedzi, że nie tolerowałyby takiego postępowania. Nieetyczne postawy pracowników zaaprobowaloby zaledwie trzech respondentów.

Z odpowiedzi udzielonych na pytania dotyczące etyki i stopnia akceptacji nieetycznych zachowań wynika, iż samo rozumienie tych kategorii nie zmniejsza skłonności ankietowanych do niezgodnych z prawem i etyką postaw w prowadzeniu działalności gospodarczej.

Oceniając gotowość respondentów do nieetycznych zachowań, należy stwierdzić, iż 68% ankietowanych byłoby skłonnych do sfalszowania zapisów w księgach rachunkowych/podatkowych w celu zmniejszenia podstawy opodatkowania. Największe przyzwolenie w tym zakresie wykazywali prowadzący obecnie działalność gospodarczą (77% badanych), najmniejsze zaś osoby zamierzające prowadzić działalność gospodarczą (8% respondentów). Księgowi zaledwie w 2% byli skłonni do nadużyć rachunkowych i podatkowych.

Kolejnym aspektem poddanym badaniu było określenie stopnia przyzwolenia respondentów na wykorzystywanie sprzętów służbowych, takich jak telefon, samochód czy kserokopiarka, do celów prywatnych. Zdecydowana większość ankietowanych (92%) nie widzi nic złego w użytkowaniu majątku przedsiębiorstwa do własnych celów. Można zatem wnioskować, iż działania takie są uznawane za normę społeczną i powszechne praktyki stosowane przez ogół społeczeństwa.

Ponadto ankietowani zostali zapytani, czy są skłonni do pobierania faktur na rzecz firmy za paliwo tankowane do prywatnego samochodu. Na to pytanie odpowiedzi twierdzącej udzieliło ponad 64% badanych. Najmniejszą skłonność w tym zakresie wykazywali księgowi, stanowiący ponad 55% grupy badawczej.

Z uwagi na fakt, iż podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym i płatności podatku VAT można zmniejszyć:

- księgując faktury dokumentujące koszty, które w rzeczywistości nie zostały poniesione,
- nie rejestrując w kasie fiskalnej sprzedanego i wydanego towaru/usługi,

zapytano respondentów o skłonność do zaksięgowania fałszywej faktury, na przykład za zakupione materiały biurowe, paliwo, oraz do sprzedaży towaru/usługi z pominięciem kasy fiskalnej. Około 45% badanych nie zaksięgowałoby tzw. lewej faktury. Kategorycznie nie zgadzały się na to osoby zatrudnione w księgowości. Ponad 32% ankietowanych nie zgodziłoby się również na sprzedaż pozakasową. Wśród badanych największą skłonność do nieetycznego działania ponownie wykazywały osoby prowadzące działalność gospodarczą obecnie i w przeszłości.

Na pytanie o skłonność do korzystania z porady doradcy podatkowego w celu ukrycia oszustwa 36% czynnych przedsiębiorców i planujących rozpocząć działalność gospodarczą odpowiedziało twierdząco. Uzyskane wyniki wskazują na fakt, iż respondenci są bardziej skłonni do podejmowania nieetycznych działań bez udziału osób trzecich. Należy przy tym zauważyć, że wśród prowadzących działalność gospodarczą 61% przedsiębiorców zatrudnia księgowych lub zleca biurom rachunkowym prowadzenie ksiąg podatkowych, natomiast 39% przedsiębiorców prowadzi księgowość samodzielnie.

Według 80% badanych do wzrostu liczby zachowań etycznych w znacznym stopniu przyczyniłaby się obniżka podatków. Zdaniem ankietowanych podatki stanowią zbyt wysokie obciążenia prowadzonej działalności gospodarczej, co skłania ich do szukania rozwiązań często niezgodnych z zasadami etyki i normami prawa. Ankietowani wskazywali, że w ich odczuciu do wzrostu liczby etycznych zachowań przedsiębiorców przyczyniłyby się:

- obniżka podatków (98% respondentów),
- lepsze wykorzystanie środków publicznych (83% respondentów),
- wzrost zaufania podatników do państwa i organów podatkowych (76% respondentów),
- podejmowanie przez państwo skutecznych działań przeciwdziałających oszustwom dokonywanym na wielką skalę przez konsorcja (34% respondentów),
- zwiększenie profesjonalizmu działania służb kontrolnych (20% respondentów).

Uwagi końcowe

W ostatnich latach coraz częściej obserwuje się nieprawidłowości w postaci oszustw i nadużyć gospodarczych. Przeprowadzone badania wykazały, iż przedsiębiorcy w większości właściwie rozumieją pojęcie etyki i etycznego zachowania. Jednak niezależnie od płci oraz okresu prowadzenia działalności gospodarczej wielu z nich deklaruje skłonności do nieetycznych zachowań lub akceptuje takie postawy u innych. Najmniejszą skłonność do nieetycznych zachowań wykazują księgowi, największą zaś przedsiębiorcy z długim stażem w prowadzeniu działalności gospodarczej.

Motywy podejmowania nieetycznych zachowań przez przedsiębiorców wynikają głównie z chęci osiągnięcia korzyści finansowych zmierzających do obniżenia obciążeń podatkowych i zwiększenia własnego majątku. Jak wykazały przeprowadzone badania, oszustwa podatkowe są w opinii przedsiębiorców konsekwencją źle funkcjonującego systemu podatkowego. Podatnicy są przekonani, że płacone przez nich podatki są marnotrawione, a organa podatkowe koncentrują swoją uwagę na małych podmiotach, szukając nieprawidłowości i nadużyć, a pomijają wielkie konsorcja dokonujące przestępstw gospodarczych na dużą skalę.

Literatura

- Karczmarek M., *Techniki oszustw księgowych*, w: *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Szczecin 2007, s. 119–124.
- Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości*, SKwP, Warszawa 2007.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej nr 240*, w: *Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej 2005*, SKwP, KIBR, Warszawa 2005, s. 285–333.
- Sawicki K., *Problem ustalenia i kwalifikacji nieprawidłowości występujących w rachunkowości finansowej jednostek gospodarczych*, w: *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Szczecin 2007, s. 243–250.
- Schneider K., *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, PWE, Warszawa 2007.
- Słownik języka polskiego*, PWN, <http://sjp.pwn.pl>.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, DzU 1997, nr 88, poz. 553, ze zm.
- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, DzU 2007, nr 111, poz. 765, ze zm.

Zarządzanie ryzykiem oszustwa w działalności gospodarczej – przewodnik praktyczny.
Skrót opracowania Institute of Auditors, The American Institute of Certified Public Accountants, Association of Certified Fraud Examiners, „Rachunkowość” 2009, nr 4, dodatek.

*dr Iwona Majchrzak
dr Marzena Rydzewska-Włodarczyk
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Ekonomiczny
Katedra Rachunkowości
ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin
Iwona.Majchrzak@zut.edu.pl
mrydzewska@zut.edu.pl*

ASSESSMENT OF BUSINESS ETHICS TEST RESULTS

Summary

Ethical behavior should be an attribute of any entrepreneur. Conducting business, however, is inextricably linked with the risk of fraud or abuse. The article presents the results of surveys conducted among the entrepreneurs on ethical attitudes in business and the propensity to commit fraud and abuse of economic.

Translated by authors

Załącznik nr 1

Kwestionariusz ankiety

1. Czy Pana/-i zdaniem etyka zawodowa jest działaniem (można wskazać więcej niż jedną odpowiedź):
 - uczciwym, legalnym
 - odpowiedzialnym za podejmowane decyzje
 - zgodnym z sumieniem
 - zgodnym z obowiązującym prawem
 - zgodnym z prawem zwyczajowym
 - podnoszącym efektywność
 - zgodnym z interesem zawodowym
 - innym; jakim?
2. Czy jako przedsiębiorca akceptuje Pan/-i nieetyczne zachowania innych osób, w tym pracowników?

TAK NIE
3. Czy jako pracodawca, aby podnieść koszty uzyskania przychodów, kazałby/-aby Pan/-i swojemu pracownikowi zaksięgować fałszywą fakturę, np. za materiały biurowe, paliwo do samochodu?

TAK NIE
4. Czy sfalszowałby/-ałaby Pan/-i zapisy w księgach rachunkowych, żeby obniżyć podstawę opodatkowania lub podatek, wiedząc, że nie zostanie to wykryte przez organa kontroli?

TAK NIE
5. Czy jest Pan/-i skłonny/-a wykorzystywać sprzęt firmowy do celów prywatnych, np. telefon, samochód służbowy, kserokopiarkę?

TAK NIE
6. Czy podczas tankowania prywatnego samochodu, zdarza/zdarzało się Panu/-i prosić o wystawienie faktury za paliwo na samochód firmowy?

TAK NIE
7. Czy jest Pan/-i skłonny/-a do nierejestrowania za pomocą kasy fiskalnej sprzedanego towaru?

TAK NIE
8. Czy, aby ukryć oszustwo, skorzystałby/-ałaby Pan/-i z porady doradcy podatkowego?

TAK NIE
9. Czy uważa Pan/-i, że obniżka podatków przyczyniłaby się do wzrostu u przedsiębiorców liczby zachowań etycznych.

TAK NIE
10. Czy postępuje Pan/-i legalnie, bo:
 - jest Pan/-i uczciwy
 - boi się Pan/-i organów podatkowych i innej odpowiedzialności karnej.
11. Jakie są zdaniem Pana/-i korzyści z postępowania etycznego?
12. Co zdaniem Pana/-i przyczyniłoby się do wzrostu zachowań etycznych
.....
13. Płeć
 - K
 - M

Załącznik nr 1 cd.

14. Działalność gospodarczą (proszę zaznaczyć właściwe odpowiedzi):
- prowadzę
 - prowadzę w zakresie księgowości
 - zamierzam prowadzić
 - zamierzam prowadzić w zakresie księgowości
 - prowadziłem w przeszłości
 - prowadziłem w przeszłości w zakresie księgowości
15. Jak długo prowadzi lub prowadził/-a Pan/-i działalność gospodarczą?
- powyżej 5 lat
 - 3–5 lat
 - poniżej 3 lat
16. Proszę wskazać formę prowadzenia ksiąg podatkowych:
- księgi rachunkowe
 - podatkowa księga przychodów i rozchodów
 - ewidencja przychodów
 - nie prowadzę ksiąg podatkowych
17. Proszę zaznaczyć właściwą odpowiedź
- samodzielnie prowadzę księgi podatkowe
 - zatrudniam księgową
 - zlecam prowadzenie ksiąg podatkowych do biura rachunkowego